

Op weg naar de toekomst

Visie 2020 -2030 van ZLTO Oss Den Bosch op de agrarische sector van de gemeente Oss

Foto: Els Korsten

Inhoudsopgave

Samenvatting:	3
1. Agrariërs leveren een onmisbare bijdrage aan economie en samenleving	5
2. Ontwikkeling van de agrarische sector	6
3. Op weg naar een gedragen toekomst	8
4. Resultaten inventarisatie onder de leden van ZLTO-afdeling Oss Den Bosch [2013 & 2019] ..	10
4.1. Inventarisatie 2013.....	10
4.2. Inventarisatie 2019.....	12
4.3. Imago, acceptatie en waardering	14
4.4. Rendement/financiële positie.....	15
5. Drie ontwikkelscenario's voor onze ondernemers	16
5.1. De ontwikkelende innovatieve ondernemer	16
5.2. De veranderende innovatieve ondernemer	16
5.3. De stoppende ondernemer	16
6. Visie per thema	18
6.1. Ruimtelijke ordening	19
6.2. Natuur en (natuurinclusieve) landbouw	21
6.3. Bodem en kringlopen	23
6.4. Energie.....	26
7. Inzetten op sterke verbindingen	28
8. Bijlage Ontwikkeling aantal agrarische bedrijven	30

Samenvatting:

De landbouw is al eeuwen ruim vertegenwoordigd in Oss en omstreken. Oss en de landbouw zijn nauw verbonden. Veel Osse industriebedrijven en sommige multinationals zijn ontstaan vanuit Oss de veehouderij en de landbouw. Onder andere Unilever en Organon zijn zeer bekende voorbeelden. De landbouw is één van de belangrijkste vormgevers van het huidige buitengebied landschap. De Beerse overlaat heeft ervoor gezorgd dat de huidige open polder aan de noord- en westzijde van Oss is ontstaan. Met noeste arbeid hebben de landbouwers dit gebied bewerkt en beheerd tot de ruilverkaveling zorgde voor mogelijkheden voor ontwikkeling van met name rundveehouderij en akkerbouw.

De landbouw heeft zich altijd aan maatschappelijke ontwikkelingen aangepast. Dit ging gepaard met schaalvergroting, zoals ook in overige private en publieke sectoren plaatsvond. Behoeftte aan meer woningbouw en groei van bedrijven zorgt voor een veranderend begrip voor elkaars activiteiten. De weg van meegaan in de laagste kostprijs binnen een veranderend speelveld in onze Nederlandse, Brabantse en Osse maatschappij is niet volhoudbaar.

Een inventarisatie onder de leden van ZLTO afdeling Oss-Den Bosch laat zien dat er verschillende vraagstukken zijn, waar de verschillende generaties eigen beelden bij hebben.

Essentie is dat met name de jongere ondernemers graag meebewegen met de maatschappelijke ontwikkelingen. Ze zitten echter vaak met een 'erfenis' uit het verleden. Om deze erfenis te kunnen bijsturen is tijd nodig. In deze gevraagde tijd is behoefte aan stabiele regelgeving die langer duurt dan een enkele bestuursperiode. Bedrijven hebben rendement en afschrijvingstijd nodig om nieuwe investeringen te kunnen doen. Besluiten op basis van emotie, maatschappelijke beeldvorming en (incorrecte) imago vormende social media raakt de ondernemers in hun passie en in hun portemonnee.

Keuze voor opvolging van het ouderlijk agrarisch bedrijf is daardoor geen vanzelfsprekendheid meer. Vergrijzing ligt op de loer, met veel vrijkomende agrarische bebouwing (met of zonder bestemming) als neveneffect.

Ondernemers die doorgaan (op welke wijze dan ook) zijn gebaat bij duidelijke en snelle besluitvorming om met de ontwikkelingen mee te kunnen blijven bewegen. Sturen op doelen en denken buiten bestaande zekerheden wordt daarbij het uitgangspunt. Lef, durven en doen.

In het ruimtelijke vraagstuk dienen we elkaar maar te gaan vinden. Begrip en vertrouwen, over en weer. Naar voren kijken en gewenste ontwikkelingen in beeld houden.

Een andere benadering van het ruimtelijk proces is nodig. Wellicht nadrukkelijker sloop in oenschouw nemen, kortere procedures met duidelijk lagere kosten voor de procesaanvrager. Denken vanuit raamwerk kaders in plaats van nauw vastlegging van regels. Wetgeving daar voor gebruiken waar hij voor nodig is; richting geven en mogelijkheden bieden. Gelijke spelregels voor zowel publieke belangen als private belangen.

Op deze wijze kan natuur- en natuurinclusieve landbouw gestimuleerd worden. **Ieder** dient zijn verantwoordelijkheid te nemen en samen op te trekken, waarbij de kennis, ervaring en kunde van de landbouw gewoon gebruikt mag worden voor het grotere doel.

De bodem is voor de landbouw een belangrijk productiemiddel met waarde. De maatschappij heeft vraagstukken over onder andere klimaat, vernatting, verdroging, CO₂ vastlegging.

De bodem kan hierin als buffer een belangrijke rol spelen. Organische resten van onze groensectoren en maatschappij kunnen gebruikt worden om organische stof te verhogen. De voordelen van een hogere organische stof gehalte van de bodem kunt in *verder in de visie lezen*.

De landbouw is bij uitstek een duurzame verwerker van vele bijproducten/reststromen vanuit onze maatschappij. Duurzame verwerking spaart veel energie uit ten opzichte van storten of verbranden.

De landbouw als sector is op duurzaam energiegebied als bijna een netto energieleverancier. O.a. via zonnepalen op daken. Er zijn nog vele daken beschikbaar.

In de open poldergebieden is er, vanuit een lokale aanpak, plek voor energieopwekking middels windenergie. Draagvlak met een sociaal karakter is echter nodig.

Een brede blik en een gezamenlijke verantwoording kan nog verrassende plekken voor windmolens genereren. *Lees verder in het resterende document.*

Inzetten op sterke verbindingen.

Zeg je Oss, dan zeg je Brabant en dan denk je: Aanpakken.

Brabanders, maar zeker Ossenaren, krijgen de dingen voor elkaar en niet alleen op de meest gangbare manier. Ze slaan de handen ineen en ze pakken door. Een sterk netwerk waar ondernemers, natuur beherende organisaties, onderwijs en (semi)overheid elkaar opzoeken. Voor het agrarische bedrijfsleven liggen daar interessante contacten en kansen. In agrifood, gezondheid, (klimaat)technologie en toepassing van wetenschap. Als ZLTO Oss-Den Bosch stellen we ons daar graag als betrouwbare partner in op.

Wij zijn benieuwd of u zich herkent in onze ambitie, kansen en genoemde uitdagingen. Sluiten deze aan bij uw strategische agenda, op welke speerpunten wilt u met ons aan de slag en welke rol wilt u daarbij innemen? Als we ons gezamenlijk profileren, kunnen we een krachtige stem maken en zorgen voor een vitaal platteland!

Boeren hebben een oplossing.

1. Agrariërs leveren een onmisbare bijdrage aan economie en samenleving

Als agrariërs houden we van ons werk. Met veel passie en plezier produceren we gezond en veilig voedsel, beheren we een groot deel van het buitengebied en leveren we steeds vaker maatschappelijke diensten zoals zorg, energie, educatie en recreatie. Een goede agrarische sector is de basis voor een duurzame economie. Er wordt toegevoegde waarde geleverd die voor plattelandsgemeenten van essentieel belang is. Daarnaast zijn er veel mensen aan het werk in het agro-business complex. Daarmee is de sector een belangrijke werkgever (voor velen) in de regio.

Oss is een landelijke gemeente in het Noordoosten van Brabant en is qua oppervlakte de één na grootste gemeente van Brabant. De gemeente Oss bestaat uit de kernen Berghem, Oss, Megen, Haren, Macharen, Ravenstein, Huisseling, Deursen, Dennenburg, Demen, Dieden, Neerangel, Overangel, Herpen, Keent, Koolwijk, Neerloon, Lith, Oijen, Lithoijen, Maren-Kessel, Teeffelen, het Wild en Geffen. De totale oppervlakte van de gemeente Oss beslaat ruim 160 km² en beschikt over een groot buitengebied waar volop kansen voor de agrarische sector liggen.

De landbouw en de gemeente Oss zijn nauw met elkaar verbonden. De landbouwsector heeft een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van Oss. Meerder huidige multinationals zijn ontstaan vanuit een agrarische achtergrond als bijvoorbeeld vleesverwerker, melkverwerker of toeleverancier/afnemer van agrariërs. Het vroegere Maasland waar Oss de hoofdstad van was, werd regelmatig overstroomd door de Maas waardoor deze gronden slechts als weiland geschikt waren. Door diezelfde overstromingen zijn het echter wel vruchtbare gronden geworden die zich goed laten gebruiken als landbouwgrond. Vee, vlees, melk en boter werden belangrijke producten en vormden de basis waaruit Unilever en Organon zijn voortgekomen.

De gemeente geeft zelf ook aan dat we zuinig moeten zijn op onze veehouderijsector. Een bedrijfstak die van oudsher beeldbepalend is voor ons landschap en een bedrijfstak die een pilaar vormt van onze (lokale en regionale) economie.

De agrarische sector in Oss is een belangrijke partner voor De Kracht van Oss en AgriFood Capital. Onze ondernemingen vormen de basis van de Biobased economy en de circulaire economie.

Wij zijn al jaren bezig met kringlopen binnen onze bedrijven en verwerken reststromen uit de humane sector tot hoogwaardige producten. De bodem is misschien

wel het belangrijkste onderdeel van de biobased economy en tegelijkertijd misschien wel het meest onderbelicht.

De basis, de verzorging van de bodem met natuurlijke meststoffen, compost en groenbemesters zorgt ervoor dat de grond in optimale conditie blijft voor de voortbrenging van hoogwaardige producten of grondstoffen voor voedselproductie.

De vraag naar veilig voedsel neemt de komende decennia toe. Onze landbouw wordt geroemd door zijn hightech en efficiënte productiewijze. Reden genoeg om goede landbouwgrond beschikbaar te houden voor de landbouw. We moeten onze gronden gebruiken voor voedselproductie. Een biobased economy of kringlooplandbouw kan alleen duurzaam zijn, als we opereren binnen de randvoorwaarden van een gezonde, levende bodem.

Als sector staan we er voor open om ook oplossingen te bieden voor maatschappelijke vraagstukken en wensen. Onze slogan Boeren hebben de oplossing is hiertoe het bewijs. De maatschappij verlangt duurzaam geproduceerd voedsel, een gezonde leefomgeving en duidelijke toegevoegde waarde door de sector. Op dit gebied worden al veel inspanningen geleverd, zoals de ombouw van stallen naar emissiearme systemen, verlagen van de hoeveelheid gewasbeschermingsmiddelen, zuinig watergebruik, nieuwe innovatieve huisvestingssystemen en juiste omgang met de bodem en zorg voor wateropvang.

De agrarische ondernemer wil zo goed mogelijk aan deze wensen te voldoen, maar wordt daarbij geconfronteerd met strenge regelgeving, langdurige bureaucratische trajecten en onbegrip bij sommige maatschappelijke partijen.

Als ZLTO afdeling Oss Den Bosch constateren we dat, onder andere door bovengenoemde factoren, de agrarische sector in rap tempo aan het veranderen is. In het jaar 2030 zal de agrarische sector in Oss én de maatschappij er heel anders uitzien.

In dit document geven we onze visie op de toekomst van de sector en de thema's die wij belangrijk vinden om de sector een maatschappelijk geaccepteerde, economisch volhoudbare en duurzame toekomst te geven.

2. Ontwikkeling van de agrarische sector

De landbouw heeft al eeuwen een grote rol gespeeld in de vorming en ontwikkeling van ons huidige buitengebied.

Lang geleden trok de mens rond en leefde van wat de natuur hem gaf. Daarna leert hij gewassen te telen op kleine akkertjes. Hij blijft wonen tot de productie te ver daalt en trekt dan verder naar een nieuwe woonplek (nomadisch bestaan).

Hij leert om dieren te houden voor melk en vlees. Met de mest kan hij de akkers bemesten en de productie op peil houden. Rondtrekken hoeft niet meer. De eerste dorpjes en steden ontwikkelen zich. De dorpen en steden zijn sterk met de landbouw verweven.

Met name de industriële revolutie zorgt ervoor dat de stedelijke ontwikkeling versneld. Er kwamen snel veel extra monden om te voeden. De manier van voedselproductie intensificeert, er wordt meer grond ontgonnen en in productie genomen. Het landschap krijgt meer en meer zijn huidige vorm.

De welvaart stijgt en de vraag van de consument naar hoogwaardiger voedsel neemt toe. Vooral direct na de oorlog stimuleert de regering (Plan Mansholt) de voedselproductie. De bevolking groeit explosief (jaren 50, 60 en 70). Steden groeien en de grondhonger vanuit de overheid (ruimte voor steden, infrastructuur, industrieterreinen) verdrukt de landbouw. De landbouw aan de andere kant kan de vraag naar producten amper bijhouden. Door intensivering en uitbreiding van productiegebieden (inpoldering IJsselmeer) blijft de balans tussen vraag en aanbod enigszins evenwichtig. Hieruit is ons huidige moderne landschap ontstaan.

Voedsel wordt gewaardeerd en maakt een relatief belangrijk deel uit van het uitgavenpatroon.

Vanaf de jaren 80 tot nu is de maatschappij omgevormd tot consumptiemaatschappij. Kostprijs wordt belangrijk. Van het besteedbaar inkomen wordt een steeds kleiner deel besteed aan voedsel. De kwaliteitseisen worden daarentegen hoger.

De consument komt verder van de producent af te staan. Producenten reageren door schaalvergroting (zowel in landbouw, als industrie, overheden, gezondheidszorg e.a.).

De veehouderij zoekt kostprijsverlaging aan de diervoederzijde. Hier vinden de levensmiddelenindustrie en veehouderij elkaar. De levensmiddelenindustrie heeft vaak een nevenstroom goede producten die de consument niet meer wenst te gebruiken. Deze producten zijn zeer goed geschikt als diervoeder. De veehouderij waardeert hiermee laagwaardige producten op tot weer hoogwaardige producten.

Veel bedrijfstakken (naast landbouw ook industrie en overheden) zitten gevangen in de kostprijs / productie eisen spiraal. De maakindustrie verplaatst zich naar steeds meer naar andere landen, de landbouw intensiveert verder.

Landbouwbedrijven die stoppen, worden of gekocht door collega's die plaats moeten maken voor stadsuitbreiding e.a. of gekocht door de goed verdienende burger (zonder binding met landbouw) die vrij in het buitengebied wil wonen. Hierdoor ontstaan de eerste conflictsituaties tussen de nieuwe buitengebied burgers en de agrarische ondernemers.

De landbouw is van voedselproducent voor de nationale bevolking doorgegroeid naar een belangrijke exporterende bedrijfstak. De rol van de landbouw binnen ons bruto nationaal product (landelijk inkomen) wordt steeds groter.

Inmiddels lijkt de groei van het aantal inwoners te temperen en wordt in meerdere regio's bevolkingskrimp verwacht ten koste van de groei van de grootstedelijke regio's. Samenleefvormen veranderen, er komt meer behoefte aan eengezinswoningen.

Overheid en maatschappij stellen steeds meer houderij en milieueisen aan de agrarische ondernemers. Niet alle ondernemers willen en/of kunnen aan de eisen voldoen. Soms is de ligging van de locatie lastig, soms de financierbaarheid van ontwikkelingen, soms de overwegingen van de ondernemer en soms het gebrek aan opvolging.

Het gevolg is dat de schaalvergroting verder versneld en achterblijvende locaties geen functie meer hebben en in steeds meer gevallen onverkoopbaar worden. Naast de sociale problemen die dit met zich meebrengt, ontstaat een ruimtelijk lastig vraagstuk van mogelijke verpaupering en verval.

Wij als lokale afdeling van ZLTO hebben de gemeente Oss hier al op gewezen in 2012. Bij de raadsexkursie van 2013, hebben wij ook de Osse raadsleden hier van op de hoogte gebracht.

De nieuwe (versnelde) houderij-eisen die de Brabantse Provinciale Staten stellen aan ondernemers, gaat dit proces in hoog tempo versnellen, op dit moment extra aangejaagd door de discussie omtrent de stikstofwetgeving.

Prijsvorming van landbouwproducten kenmerkt zicht prijsinelasticiteit. Daarbij kenmerkt de agrarische productie zich door een constant licht overaanbod in een toenemend globaliserende markt. Een ongelijk speelveld inzake productie- en huisvestingsvoorwaarden binnen Europa én zelfs binnen Nederland zorgt voor een snelle stijging van kostprijzen en vergroting van de productieschaal. De

maatschappij reageert hier op (soms emotioneel en niet-feitelijk), waardoor opschaling verder aangejaagd wordt. De trend van 10 jaarlijkse halvering van het aantal agrarische ondernemers wordt doorbroken en versneld. De gemiddelde leeftijd van ondernemers in onze sector binnen onze afdeling ligt ver boven de 50, richting 60 jaar. Bedrijfsopvolging is geen vanzelfsprekendheid meer.

Grondhonger is groot. Zeker in de gemeente Oss is veel goede landbouwgrond uit landbouwkundig gebruik genomen en als natuur (ruimte voor de rivier), als woongebied, dorpsuitbereiding (o.a. Lith, Piekenhoef Berghem) en komende stadsuitbreiding (o.a. Oss west) bestempeld. Het streven naar kringlooplandbouw wordt hierdoor een zeer uitdagende opgave.

Uiteindelijk is het economisch perspectief altijd nog het sturingsinstrument geweest.

3. Op weg naar een gedragen toekomst

Uit de diverse analyses spelen – kort samengevat – de volgende trends op weg naar het jaar 2030:

- Afname van het aantal agrarische bedrijven, in sommige sectoren met 50 %
- Het aantal hectares in gebruik door de landbouw neemt af.
- Toename van de toegevoegde waarde van het agri-business complex
- Maatschappelijke sturing op het grondgebruik (Brabant Visie 2050)

Uit eigen onderzoek blijkt dat deze trends ook in onze gemeente plaats gaat vinden. De schaalvergrotingsslag van de varkenshouderij is in de eindfase terechtgekomen, die van de melkveehouderij staat in de startblokken. Het fosfaatregelenstelsel en onduidelijke regels rondom stikstof maakt het onzeker of de rundveehouders uit de startblokken gaan komen.

Door met name uiterwaardengronden (waterberging, ruimte voor de rivier) uit gebruik te nemen, zal het areaal landbouwgrond binnen de gemeente Oss gaan afnemen. Het geheel krijgt zeker de komende jaren invloed op het aantal overblijvende ondernemers.

Misschien biedt de openheid van het buitengebied van Oss wel meer kansen dan op andere plekken in het land.

De ondernemers die niet mee willen en/of kunnen in de schaalvergroting dienen ons inziens mogelijkheden te krijgen voor alternatieve bestemmingen (inkomensbronnen). Dit om verpaupering van vrijkomende agrarische bebouwing te voorkomen.

In de volgende paragrafen bespreken we een aantal thema's die wij belangrijk vinden voor een goede ontwikkeling van de agrarische sector in Oss. Veel van deze thema's zijn onderling met elkaar verbonden. We zullen dan ook de komende jaren inzetten op een integrale werkwijze om deze thema's een goede invulling te geven.

Boeren hebben de oplossing.

4. Resultaten inventarisatie onder de leden van ZLTO-afdeling Oss Den Bosch [2013 & 2019]

Vanuit een inventarisatie onder onze leden hebben we inzicht gekregen in een aantal zaken die per leeftijdsgroep wordt ervaren met betrekking tot toekomstperspectief, ideaalbeeld, kansen en knelpunten. Om ontwikkeling in de tijd te kunnen waarnemen hebben we twee inventarisaties rondes bij onze leden gehouden.

De eerste inventarisatie hebben we in 2013 gehouden, de tweede rond de jaarwisseling van 2018 naar 2019.

We hebben aan 3 leeftijdscategorieën 4 vragen gesteld. De leeftijdscategorieën zijn hieronder aangegeven.

- Waar staat Uw bedrijf over 10 jaar (qua ontwikkeling)?
- Wat is Uw ideaalbeeld?
- Wat laat de praktijk zien?
- Welke knelgevallen ervaren we?

Vanuit alle gegeven antwoorden zijn de hoofdlijnen gehaald. Bij de interviews waren 7 tot 15% van de bedrijfsleden aanwezig.

4.1. Inventarisatie 2013

De inventarisatie geeft de volgende bevindingen:

Waar staat mijn bedrijf over 10 jaar?

25 - 45 jaar	46 - 55 jaar	56 – 75 jaar
<p>Thema's: rendement en vrije tijd</p> <p>'We kunnen en willen alle kanten op, maar er moet wel verdiend worden'</p> <p>'We willen wel werken, maar er moet een goede balans tussen werk en vrije tijd zijn'</p>	<p>Thema's: Heroriëntatie op de toekomst, financiële positie (inkomen, financiële gezondheid)</p> <p>'Gaat mijn bedrijf nog groeien of niet?'</p> <p>'Waar ben ik mee bezig?'</p> <p>'Zien dat het bedrijf over 10 jaar gegroeid is'.</p> <p>'Niet te hoge financiële druk'</p> <p>'Een financieel gezond bedrijf voor eventuele opvolgers'</p> <p>'Inzet arbeid en eigen sociaal leven?'</p>	<p>Thema's: Stoppen of opvolgen?</p> <p>'Ik wil nog graag in goede gezondheid genieten van veel leuke dingen'</p> <p>'Ik wil graag bij het bedrijf betrokken blijven, zonder al te veel verplichtingen'</p>

Wat is mijn ideaalbeeld?

25 - 45 jaar	46 - 55 jaar	56 – 75 jaar
Eigen ding kunnen doen in eigen omgeving	Lagere werkdruk en acceptatie door omgeving Financieel gezond en met plezier kunnen werken	Volop ruimte voor de volgende generatie en zelf tijd voor leuke dingen

Wat laat de praktijk zien?

25 - 45 jaar	46 - 55 jaar	56 – 75 jaar
Hebben het gevoel niet in een gemakkelijke positie te zitten: 'We willen ons wel aanpassen, maar als we dat doen moeten we investeren en komen de marges onder druk'	Voelen zich gedwongen tot bepaalde keuzes, en tot schaalvergroting. Voelen een wantrouwen ten opzichte van de overheid, en omgekeerd. Zien veel bedreigingen en onzekerheden. De menselijke maat wordt overschreden: 'Het stijgt je soms boven het hoofd'	Twijfelen over de toekomst omdat ze het gevoel hebben soms de regie op hun eigen bedrijf kwijt te raken.

Welke knelgevallen ervaren we?

25 - 45 jaar	46 - 55 jaar	56 – 75 jaar
Onbekend maakt onbemind ?? / rol eenzijdig belichtende pers. Instabiele en complexe regelgeving Pensioen ??	Geen baas meer op eigen bedrijf, maar wel alle verantwoordelijkheid. Regelgeving is niet eenduidig Ervaren problemen met acceptatie, rentabiliteit, regelgeving, ontwikkelingsmogelijkheden op locatie	Ervaren prestatiedruk en problemen met regelgeving, waardeontwikkeling van hun bedrijf en maatschappelijk acceptatie

Welke algemene trend komt uit bovenstaande?

25 - 45 jaar	46 - 55 jaar	56 – 75 jaar
<p>Zien behalve knelpunten ook kansen,</p> <p>Zijn bijvoorbeeld bereid zich open te stellen richting omgeving</p> <p>Zien ondernemen graag als het maken van eigen keuzes</p> <p>Zien hun werk als beroep, en minder als 'roeping'</p> <p>Willen best werken, maar ook genieten</p>	<p>Zouden graag met minder meer willen verdienen. Voelen zich gedwongen hun bedrijf op een bepaalde manier te voeren.</p> <p>Zijn gewend te denken in termen van groei.</p> <p>Praten vooral over onzekerheden. Hebben soms het gevoel dat ze de controle verliezen</p> <p>Durven soms niet trots te zijn en missen soms waardering</p>	<p>Zijn opgegroeid met een bedrijf dat groeit, zelf op dit moment bezig met stoppen of overname. Hopen straks te kunnen genieten.</p> <p>Zien kansen voor de volgende generatie, maar ervaren ook beperking van die mogelijkheden door overheid, bank, onderlinge concurrentie en een veranderende acceptatie van de landbouw</p>

4.2. Inventarisatie 2019

De inventarisatie geeft de volgende bevindingen:

Waar staat mijn bedrijf over 10 jaar?

25 - 45 jaar	46 - 55 jaar	56 – 75 jaar
<p>Duurzaam & geoptimaliseerd. Energie neutraal en CO2 bindend.</p> <p>Potentie behouden en één met de omgeving. Samen werken.</p>	<p>Geén gekke dingen doen.</p> <p>Bij de tijd blijven</p>	<p>Het kan alle kanten op, iedereen wil op zijn plek blijven wonen.</p> <p>Continuïteit indien opvolger, stoppers laten stallen staan als er geen (sloop)regeling is.</p>

Wat is mijn ideaalbeeld?

25 - 45 jaar	46 - 55 jaar	56 – 75 jaar
<p>Geaccepteerd en gewaardeerd.</p> <p>Met plezier en een gezonde boterham over de generaties heen.</p>	<p>Elkaar durven aan te spreken op oncollegiaal gedrag.</p> <p>Bedrijf passend in omgeving & maatschappij.</p>	<p>Lekker met voldoening en plezier werken.</p> <p>Voldoende vrije tijd met een gezonde bedrijfsvoering, zodat eigen keuzes gemaakt kunnen worden.</p>

Wat laat de praktijk zien?

25 - 45 jaar	46 - 55 jaar	56 – 75 jaar
<p>Onzekerheid door regelgeving en stijgende kosten.</p> <p>Invloed (van beperkte groep) van social media op beeldvorming stuurt omgeving en beleid.</p>	<p>Onzekerheid, opvolging niet vanzelfsprekend.</p> <p>Voorzichtigheid betrachten om eigen keuzes te kunnen blijven maken.</p>	<p>Kortzichtige politieke reacties door emotie gedreven 'meningen' op social media.</p> <p>Er wordt met verschillende maten gemeten en onze sectoren raken door verdeeldheid hun invloed kwijt.</p>

Welke knelgevallen ervaren we?

25 - 45 jaar	46 - 55 jaar	56 – 75 jaar
<p>Snel wisselende regelgeving geeft beeld van onbetrouwbare overheid. Geheel geeft druk op arbeidsvreugde & rendementen.</p>	<p>Landbouw sterk krimpend. Wat doet dit met ons en onze rol in de maatschappij?</p> <p>Snel wisselende regelgeving & veranderende financierings-wereld.</p> <p>Geheel geeft druk op arbeidsvreugde & rendementen.</p>	<p>Veranderende wereld met onzekerheden over beleid & financiering.</p> <p>Beeldvorming is onjuist. Benoemen we onze eigen kracht wel voldoende?</p>

Vanuit deze inventarisatie kwamen als drie belangrijkste thema's naar voren:

1. Imago, acceptatie en waardering
2. Regelgeving
3. Rendement/ Financiële positie

4.3. Imago, acceptatie en waardering

De werkelijkheid van de boerenpraktijk en het beeld dat burgers hiervan hebben, is de laatste tientallen jaren uit elkaar gegroeid. Hiervoor zijn meerdere oorzaken te noemen, waaronder: aan de ene kant het meer 'gesloten' worden van de bedrijven door de geldende regels met betrekking tot voorkomen van insleep van ziektes, huisvestingseisen en aan de andere kant de vaak gekleurde berichtgeving in de media over hoe het er op de agrarische bedrijven aan toe gaat, terwijl dit niet in overeenstemming is met de werkelijke praktijk. De landbouw doet zijn uiterste best om middels open dagen, publieke bijeenkomsten en dergelijke het werkelijke beeld te schetsen. Dit lukt echter maar mondjesmaat. We hebben hier nog een klus te klaren. Het gevoel van 'tegen de stroming inroeien' leeft bij veel ondernemers en maakt soms onzeker, soms strijdlustig.

Wie bijvoorbeeld met een helicopterview naar het huidige stikstofdebat kijkt, ziet in de eerste plaats onduidelijkheid over cijfers en feiten, met diverse benaderingen en invalshoeken.

Met z'n allen weten we dat de landbouw op verschillende terreinen in de afgelopen 30 jaar intensiever is geworden. Dat heeft invloed op de natuur.

Maar hetzelfde geldt voor woningbouw, industrie en verkeer. Die sectoren zijn ook intensiever geworden met uiteindelijk eenzelfde reden. Kostprijsbeheersing en benodigde schaalgroottes om gevraagde kennis, kunde en/of kwaliteit te kunnen waarborgen.

De maatschappij en de landbouw wil duurzamer gaan produceren. En ja, de landbouw kan natuurvriendelijker. Daar zien we de laatste jaren ook mooie voorbeelden van. Denk aan patrijzenprojecten met akkerrandenbeheer, minder uit- en afspoeling van meststoffen naar bodem- en oppervlaktewater via bijvoorbeeld het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer of neem de nieuwe initiatieven voor biodiversiteitsherstel. Zulke initiatieven werken en leveren resultaat op. Al duurt het soms even voor die effecten zichtbaar zijn in de statistieken.

Maar de politiek en de natuur- en milieubeweging dienen de landbouw hier wel de tijd voor te geven. Investeringsdienen afgeschreven te zijn alvorens nieuwe gedaan kunnen worden. Iedere ondernemer in zijn eigen tempo en binnen zijn eigen visie.

We zien in alle sectoren en maatschappelijke bewegingen dat het uiteindelijk een generatie duurt alvorens grote omwentelingen gerealiseerd zijn.

Dan is het niet handig om de gewenste draai die de landbouw al aan het maken is te verstoren door een (te) hoog of gedwongen tempo. Dan bereiken we niet wat we eigenlijk allemaal samen willen.

De politiek weet dat er meer stemmers zijn onder de mensen die niet afhankelijk zijn van de landbouwsector, dan stemmers onder de mensen die dat wel zijn. De politiek weet ook dat er woningnood is en dat de stemmers het vervelend vinden dat ze straks nog maar 100 kilometer per uur mogen rijden op de snelweg. En als industrie en andere bedrijvigheid niet kan groeien, raakt dat meer mensen dan die er actief zijn in de landbouwsector.

Deze politieke werkelijkheid wordt door onze leden ook gevoeld en komt duidelijk uit de twee door onze afdeling ZLTO Oss Den Bosch uitgevoerde inventarisaties.

Behalve deze politiek maatschappelijke druk ervaren de ondernemers de steeds uitdijende regelgeving als knelpunt vooral omdat deze hun ruimte in keuzes van ondernemen sterk belemmerd. Door deze beperkingen voelen ze naast een behoorlijke mentale druk, ook een behoorlijke dreiging met betrekking tot het kunnen behalen van voldoende financieel rendement.

We doen ons best om vanuit onze beperkte locale invloed die we hebben, de politiek ervan te overtuigen dat keuzes op juiste gronden gemaakt dienen te worden en dat we de hiervoor benodigde tijd nodig hebben.

4.4. Rendement/financiële positie

De kostprijs per eenheid wordt in de agrarische sectoren, door de toenemende regels en het tegemoet komen aan de vragen van de maatschappij, steeds hoger. Dit vertaald zich niet in , in een hogere opbrengstprijis. Het financiële resultaat van de bedrijven komt hierdoor onder druk, waarbij vaak de oplossing wordt gezocht in uitbreiding van het bedrijf. Schaalvoordelen moeten er dan voor zorgen dat het gezinsinkomen op peil blijft.

Hierbij zijn echter vaak grote investeringen nodig, zodat dit voor een groot aantal bedrijven geen echte oplossing is. Vaak is het ook niet de wens van de ondernemer om steeds maar groter te worden, en zal er naar alternatieven gezocht moeten worden, of zal het bedrijf op termijn gaan staken met de activiteiten.

Samengevat kunnen we hieruit drie ontwikkelscenario's onderscheiden. Elk scenario heeft een passend , uitvoerbaar en financieel haalbaar te ontwikkelen beleid nodig.

5. Drie ontwikkelscenario's voor onze ondernemers

5.1. De ontwikkelende innovatieve ondernemer

Deze ondernemer ziet er een uitdaging om bedrijf te laten voldoen aan productiewensen van afnemers en maatschappij. Dit binnen de financiële mogelijkheden en met behoud van een goed rendement.

Wil graag zelf bepalen in welk tempo en welke omvang hij wil groeien.

- Heeft met zijn bedrijf een positieve invloed op de lokale economie en werkgelegenheid
- Als deze ondernemer in de begrenzing van extensivering gevestigd is, heeft hijzelfde ontwikkelingsmogelijkheden nodig als ondernemers die daarbuiten zijn gevestigd. [waarbij randvoorwaarden gesteld zouden kunnen worden dat de totale belasting vanuit deze zonerings niet toeneemt].
- Om met de benodigde innovaties, zoals alternatieve houderijsystemen, mestbewerking etc aan de slag te kunnen, is een flexibel en individueel passend vergunningsstelsel noodzakelijk.

5.2. De veranderende innovatieve ondernemer

Deze ondernemer kan of wil niet mee in de voortgaande schaalvergroting, maar wil zijn ondernemerschap aanwenden om zijn eigen kwaliteiten om te zetten naar een activiteit die, naast of als vervanger van hun oorspronkelijke agrarische tak, een rendabele exploitatie van zijn onderneming en een volwaardig gezinsinkomen oplevert.

Wil ruimte krijgen om deze alternatieve plannen van idee naar uitvoering te krijgen.

- Draagt bij aan een vitaal, beleefbaar buitengebied
- Heeft direct en indirect een positieve invloed op de lokale economie en werkgelegenheid
- Heeft vooral behoefte aan het verkrijgen van ontwikkelruimte voor deze initiatieven en vereenvoudiging / verkorting van de vergunningsprocedures.
- Voor deze ondernemer is een goed passend, flexibel ruimtelijk beleid noodzakelijk om zowel financieel als ruimtelijk op een acceptabele manier zijn ondernemerschap verder en/of anders te kunnen ontplooiën.

5.3. De stoppende ondernemer

Het bedrijf zal op termijn beëindigd worden. Vanwege te weinig financieel rendement, het ontbreken van een opvolger, beperkingen door omgevingsfactoren en/of regelgeving. Deze ondernemer wil doorgaan met zijn huidige bedrijfsvoering, zonder verplicht te worden grote investeringen te doen, omdat deze voor hem niet financieel haalbaar of wenselijk zijn.

Op die manier kan hij zelf bepalen wanneer de bedrijfsvoering gestaakt wordt.

Wordt hij verplicht om investeringen te doen, om aan allerlei nieuwe regelgeving te voldoen, dan zal dit een versnelde bedrijfsbeëindiging in de hand werken, met alle emotionele en financiële consequenties van dien.

- Deze locatie heeft de grootste kans op verpaupering als er geen goede alternatieve mogelijkheden ontwikkeld kunnen worden.
- Voor deze ondernemer is een goede passend en flexibel ruimtelijk beleid (VAB) noodzakelijk om zowel financieel als emotioneel op een acceptabele manier hun ondernemerschap te beëindigen.

Uit het bovenstaande kunnen we concluderen dat we blijvend aandacht moeten hebben voor de mensen achter onze ondernemers.

Het ontstaan van steeds grotere bedrijven zal een beroep doen op het ondernemerschap van de boer. Daar waar de boer nu beschikt over veel vakkennis en meetelt in de wereldtop, zal hij zich in de toekomst steeds meer met het management van zijn onderneming moeten gaan bezighouden. Dit vereist andere vaardigheden en de overblijvende ondernemers zullen deze nog verder gaan ontwikkelen. Er zal meer met personeel gewerkt gaan worden, waarbij buitenlandse werknemers een belangrijke rol hebben. Hierbij is de gemeente een belangrijke partner voor de ondernemer om de huisvesting goed te regelen.

ZLTO afdeling Oss-Den Bosch ziet het vergroten van het ondernemerschap als een aandachtspunt voor de toekomst.

Naast ondernemerschap moet er ook aandacht zijn voor de vaak zware en emotionele beslissingen die ondernemers moeten nemen. Veel ondernemers worden door steeds zwaarder wordende milieuregelgeving gedwongen om flinke investeringen te doen.

De ondernemer die hier niet in slaagt, zal moeten stoppen. Ook is bedrijfsopvolging, of het gebrek hieraan, een motivatie om te stoppen. Dit zijn zeer ingrijpende keuzes die de ondernemer en zijn gezin persoonlijk raken.

Een overheid die meedenkt en de ondernemer begeleidt tijdens dit proces is zeer belangrijk. Gemeenten kunnen helpen door duidelijke afspraken te maken met ondernemers, procedures zo kort mogelijk houden en te zorgen dat de ondernemer nieuwe kansen kan benutten.

ZLTO afdeling Oss Den Bosch vindt het belangrijk om onze goede band met de gemeente te behouden en verder uit te bouwen. De relatie tussen onze afdeling en de gemeente zal voor ons dan ook een onderwerp blijven dat hoog op de agenda blijft staan.

In het volgende hoofdstuk zal op basis van onze bevindingen en inventarisaties onze visie worden weergegeven.

6. Visie per thema

De visie is hetgeen waar wij over een periode van 5 tot 10 jaar naar toe streven. Je kan hierbij de vraag stellen; wat moet er bereikt zijn als de missie is behaald? Het is de droom waar je mee begint en waar je naar toe wilt werken.

In deze visie spreken wij over onze leden als ondernemers in de groene ruimte. Dit doen wij niet voor niks. We staan met onze voeten in de aarde en werken dagelijks met onze dieren.

Boeren zijn experts: ze bezitten een enorme kennis van dieren, planten, bodem en natuurlijke processen en kringlopen. Zij zijn alle eeuwen lang beheerders van het buitengebied. Dit op een voor de ondernemers economisch volhoudbare manier en zonder een beroep te doen op maatschappelijke gelden. Deze prestatie kon geleverd worden op een duurzame en harmonieuze samenwerking met de omgeving.

Vele anderen in het buitengebied zijn passanten die iets vinden of roepen. Van belang is om vanuit langere termijn doelen te gaan werken. De tijd is voorbij dat ingezet beleid bij de volgende verkiezingen herzien wordt. Onze maatschappelijke vraagstukken zijn hiervoor te urgent en te complex.

Onze visie wordt in thema's uitgewerkt. We hebben hiervoor 4 thema's gekozen. Duurzaamheid zit in onze genen en is daarom verweven in de diverse thema's

- Ruimtelijke ordening
- Natuur & (natuur inclusieve) landbouw
- Bodem en kringlopen
- Energie

6.1. Ruimtelijke ordening

Ondernemend en leefbaar buitengebied

Ondernemerschap helpt ons te bewegen in een veranderende wereld. De daardoor toenemende diversiteit in het buitengebied benutten we daarbij als kracht. Het platteland is immers hip, er wordt volop gewandeld en gefietst in ons buitengebied en burgers hebben interesse in boerderijverkoop. Meer boeren en tuinders spelen al in op behoefte aan recreatie, educatie, zorg en natuur op het platteland. De diversiteit van gebruikers van het buitengebied maakt ook weer nieuwe verdienmodellen mogelijk, ook voor nieuwe boeren. In 2030 is dit meer zichtbaar én van waarde. We laten dit zien met onze productie, duurzame energie, schone lucht, meer biodiversiteit, via open dagen, lokale verkoop en sport en recreatie.

De toenemende vermenging van functies kan ook voor spanningen zorgen. We zoeken immers ook ruimte voor ondernemerschap en toepassingen van agrarische innovaties zoals nieuwe stalsystemen, teelt ondersteunende voorzieningen of mestverwerking. Optimale digitale ontsluiting van het buitengebied is daarvoor overigens een voorwaarde. Wanneer bedrijven in staat zijn om geld te verdienen, kunnen zij ook investeren in een mooie uitstraling en inpassing van bedrijven in de omgeving. Grotere flexibelere bouwvlakken om stallen ruimer uiteen te plaatsen bieden hiervoor mogelijkheden. Elk agrarisch bedrijf draagt dan ook bij aan het mooier maken van het buitengebied waarbij de diversiteit aan bedrijven optimaal wordt benut. De gemeente Oss bestaat uit meerdere kernen, variërend van klein tot groot. De leefbaarheid van de dorpen is een aandachtspunt. De agrarische sector kan hier een positieve bijdrage in leveren. Door bijvoorbeeld de sponsoring van sportverenigingen maar ook aan het bieden van zorg. Onze commissies spelen hierin nu al een belangrijke rol, denk aan de Boeren Kerstroute die jaarlijks wordt georganiseerd. Wij willen een bijdrage leveren aan een mooi en leefbaar buitengebied van Oss. Daarbij past ook een ruimtelijk beleid dat daartoe uitnodigt.

Er staat immers nog veel meer te gebeuren in het buitengebied. Meer dan we altijd vooraf kunnen bedenken. Denken in hokjes, kaders en gebieden dient losgelaten te worden. Beleid en bestemmingsplannen lopen per definitie altijd achter de feiten aan.

Een voorbeeld hiervan is het volgende: Oss heeft in het verleden een groot gebied beperking veehouderij om de stad en dorpskernen gelegd. Destijds bedoeld voor de intensieve veehouderij (voornamelijk varkens/kippen). Inmiddels vallen hier ook andere veehouderijbedrijven onder (rundveehouderij, biologische bedrijven en zorgbedrijven met vee als neventak). Dit was bij de invoering van deze indeling niet de bedoeling.

Vanuit onze inventarisaties gekoppeld aan algemene trends zoals geschetst in hoofdstuk 2, blijkt dat er ook behoefte is aan groei. Dit is niet altijd groei in bedrijfsomvang, maar zeker groei

om blijvend te kunnen voldoen aan verwachtingen die maatschappij, milieu en voedselveiligheid van ons vraagt of groei in ondernemerschap met andere bedrijfsrichtingen en verdien-modellen.

Ontwikkeling en herbestemming is alleen mogelijk met mensen die vanuit hun persoonlijke drijfveren hier iets van willen maken. Deze wonen niet altijd op plek die vanuit beleid is bepaald. Plannen slagen alleen als ze economisch haalbaar zijn. Vanuit dat perspectief hebben zij ook een positieve invloed op de lokale economie en leefbaarheid. Sturing zou dan meer op doelen en op gebiedsniveau (zoals de Duurzame polder) plaats moeten gaan vinden.

Een tweede trend is een afnemend aantal ondernemers. Sloop van overtollige bedrijfsgebouwen en herbestemming vraagstukken zullen veel aan de orde komen. Zowel voor varkenshouderij als zeker ook voor de melkveehouderijstallen.

Streven van de provincie Noord-Brabant is erop gericht dat het toevoegen van bebouwing op de ene plek, afbraak op een andere plek vereist (ruimte voor ruimte, staldering, regelingen rondom sloop m²).

Een overheid zou sloop kunnen stimuleren door hun eigen stads- of dorpsuitbreiding ook te koppelen aan het beleid dat voor andere gebouwtoenames geldt.

Een gelijk speelveld, stimulans om ondernemers meer vrijwillige keuzes te laten maken en een verdeling van kosten. Sturing op maatschappelijk gewenste doelen.

Uit onze inventarisaties blijft dat er een kloof tussen ondernemers en overheid bestaat. Ze spreken niet dezelfde taal. Regelgeving is niet consistent waardoor ondernemers het vertrouwen in de overheid (Gemeente Oss) verliezen. Vertrouwen kun je alleen verdienen door ook vertrouwen te laten zien. Het aanstellen van een verbindende gebiedsmanager kan hierin een grote rol spelen. Deze persoon dient zowel de taal van de boer als van de overheid te spreken. Een bruggenbouwer die kiest voor de oplossing. Een functie die voor langere tijd in stand dient te blijven om de vertrouwenspositie te bekleden.

Ambities ondernemend en leefbaar buitengebied:

- Samen met de gemeente en anderen werken aan een passend ruimtelijk beleid, ook voor de vrijkomende agrarische gebouwen, zodat de diversiteit in het buitengebied zowel voor bewoner als gebruiker plezierig positief is. Daarvoor benutten we optimaal de mogelijkheden van de Omgevingswet en willen we inzetten op 'uitnodigingsplanologie'. Een planologie waarbij overheden zich uitnodigend en faciliterend opstellen. ***Er wordt op doelen gestuurd.*** Die doelen maken we graag samen met de gemeenteraad van Oss en maatschappelijke partners. Dat vergt een andere houding van alle spelers in het veld van de ruimtelijke ordening;
- Plannen die perspectiefvol zijn worden vanuit een raamwerk opzet (regels op hoofdlijnen) benaderd. Er worden alleen randvoorwaarden bepaald. Details vullen we via een omgevingsvergunning in. Hiertoe dienen we met z'n allen buiten bestaande zekerheden en kaders durven te denken.
- Als agrarische gebouwen niet meer kunnen worden benut dan breken we ze af. We onderzoeken met de gemeenten en andere partijen in de keten naar het vergroten van de kansen hiervoor;

- Samen vergroten we onze betrokkenheid en zichtbaarheid bij lokale evenementen;
- In 2022 is er een digitaal loket, een 'marktplaats', waar vrager en aanbieders van vrijkomende agrarische bebouwing elkaar kunnen ontmoeten;
- We willen in 2030 drie 'organische gebiedsprocessen' hebben afgerond. Details worden via een omgevingsvergunning ingevuld;
- Beperkt de gemeente Oss de kosten die gemoeid zijn met bestemmingswijzigingen en vergunningsaanvragen om ook nieuwe en/of kleinere initiatieven te stimuleren;
- De huidige compensatieregeling bij omschakeling naar andere initiatieven of herbestemming vervalt en/of wordt een omschakeling stimulerende regeling;
- Zijn de proceduretijden voor vergunningen beperkt tot enkele maanden;
- Worden goede plannen in bijzijn van gemeente, ondernemer en andere stakeholders vanuit de 'bouwkeetgedachte'¹ beoordeeld en bijgeschaafd tot een indienbaar plan.
- Zijn er weer mogelijkheden in het gebied beperking veehouderij;
- Blijft ontwikkelruimte behouden voor zowel de ontwikkelaars als voor de veranderende ondernemer;
- Gebruikt de gemeente Oss voor hun eigen staduitbreiding compensatie door m² overtollige bedrijfsgebouwen uit de markt te kopen;
- Is er een verbindende doelgerichte gebiedsmanager aan het werk in de gemeente Oss.

Graag willen wij met de gemeente Oss aan tafel om onze ambities verder mee uit te werken.

6.2. Natuur en (natuurinclusieve) landbouw

De boeren en tuinders beheren een groot oppervlak van het landschap in Oss. Met ons handelen hebben we effect op de bodem, de omgeving en dat landschap. Wij nemen onze verantwoordelijkheid bij de aanpak van het klimaatprobleem. Circulair ondernemen staat centraal. De land- en tuinbouw denkt en doet in de kringlopen. We leveren met praktische oplossingen onze bijdrage aan een gezonde bodem, omgeving en klimaat.

De afgelopen jaren hebben we periodes van extreme droogte en extreme neerslag gekend. Wij kunnen een belangrijke rol spelen om de gevolgen van klimaatverandering op te vangen, door bijvoorbeeld water langer vast te houden op onze zandgronden.

Naast het produceren van veilig voedsel beheert de agrarische ondernemer van de toekomst het landschap. Boeren zijn experts in de groene ruimte en het is dan ook logisch hen te vragen een deel van het landschap te beheren. Zeker als we kijken naar de steeds toenemende maatschappelijke kosten die gemoeid zijn met natuurbeheer. De landbouw heeft dit beheer altijd 'gratis' gedaan en wil dit ook blijven doen. Basis daarbij is een economisch verdienmodel. Gratis extensief gebruik van natuurgrond om

¹ Bouwkeetgedachte: Met zijn allen in een bouwkeet gaan zitten. Er niet uitkomen alvorens het eindresultaat er is.

landbouwbedrijven grondgebonden te krijgen, natuurgebieden open te houden en besparing en/of ander gebruik van maatschappelijke gelden (bijvoorbeeld voor onderwijs, zorg en welzijn).

We dienen elkaar dan wel beter te vinden. NGO's als natuurmonumenten, stichting Tauros, Brabants Landschap en het waterschap lijken het op dit moment maar moeilijk te vinden om de landbouw mee te laten denken in gezamenlijke oplossingen. Wij trekken dit ook onszelf aan. Natuurinclusieve landbouw kan immers alleen slagen als we met ons allen samenwerken en beheer van natuur, ecologische verbindingzones ook bij de landbouw neer durven te leggen. De landbouw is namelijk al eeuwen de vormer van ons landschap, waarbij de landbouw de komst van infrastructuur en steden goed heeft opgevangen. Deels door intensivering, deels door slimme oplossingen.

Instandhouding van de basis van het huidige areaal goede landbouwgrond (binnendijks) voor primaire productie is nodig om de basis van het economisch verdienmodel van ondernemers in stand te houden.

Andere voorbeelden van verbindingen tussen natuur en landbouw zijn het collectief weidevogelbeheer en het akkerrandenbeheer, waarbij agrarische ondernemers samen ervoor zorgen dat de populatie van zeldzame weidevogelsoorten weer aan het toenemen is en microverbindingzones voor diverse dieren en insecten ontstaan.

Een redelijke vergoeding voor de geleverde inspanning is dan wel van belang om ook in de toekomst zeker te zijn van een goed en duurzaam agrarisch natuurbeheer. Deze zogenoemde ecosysteemdiensten vragen vooral iets van de overheid en semi-overheden maar ook van terreinbeherende organisaties. Iedereen heeft het er over dat de landbouw moet veranderen maar het ontwikkelen van een deze betaalde diensten is vooral iets van buiten de landbouwsector. Wel denken wij graag mee bij de ontwikkelingen daarvan.

Kijkend naar de maatschappelijke kosten die gemoeid zijn voor het beheren van natuurgebieden, is het onvermijdelijk dat de landbouw deze beheerstaken over gaat nemen.

Ambities natuur en (natuurinclusieve) landbouw:

- Steeds meer agrarische ondernemers staan open voor natuurinclusieve landbouw met behoud van minimaal het huidige landbouwareaal of uitbereiding van het areaal door passend landbouwgebruik toe te laten op als natuur aangewezen gronden;
- Natuurbeheerende organisaties en de gemeente laten het beheer van de natuurgebied deels of samen uitvoeren met de boeren en tuinder. Elke m² bos en natuur, buiten de reeds bestaande afspraken, is boerenbos en boerennatuur, met een verdienmodel en passend bij het diverse ondernemerschap;
- Is de gemeente Oss of zijn gebiedsmanager stimulerend om deze partijen mee te laten bewegen om gezamenlijke doelen te bereiken;
- In 2030 kent Oss een systeem van aan de landbouwondernemer betaalde ecosysteemdiensten waardoor een duurzaam beheer van het landelijk gebied mogelijk wordt vanuit een economisch volhoudbaar verdienmodel voor de boer en tuinder.

Graag willen wij met de gemeente Oss aan tafel om onze ambities verder uit te werken.

6.3. Bodem en kringlopen

De landbouw is van huis uit een kringloopsector. De basis hiervan is in hoofdstuk 2 uiteengezet. De wijze waarop is door de industriële revolutie en sterke bevolkingstoename veranderd. Van het pure eigen kringloop bedrijf is de landbouw meer een maatschappelijk kringloop bedrijf geworden. Restanten van humane voedselproductie en swill vanuit humane voedselresten werden gebruikt als diervoeder. Inhoud van beerputten uit stedelijke omgeving werden gebruikt als bodemverbeteraar.

Beleid vanuit de naoorlogse regering (Plan Mansholt, nooit meer honger door intensivering), de uitvinding van kunstmest en de komst van riolen en zuiveringsinstallaties veranderde deze rol. Voedselproductie wordt meer fabrieksmatig, Swill voedselrestanten komen bij het GFT afval terecht. Kunstmest houdt de bodemproductiewaarde op peil,

maar verlaagde de bodemwaarde zonder dat we dat direct waarnamen.

De rol van landbouw als maatschappelijk kringloopbedrijf is uit het directe beeld verdwenen, maar is onmiskenbaar en onmisbaar aanwezig. Zie hiervoor de onderstaande figuur. Zijn wij er ons van bewust in hoeverre de prijs van ons voedsel zou stijgen als de veehouderij de restanten van onze voedselproductie niet zou omzetten naar voor ons mensen weer goed benutbare energie en eiwitten?

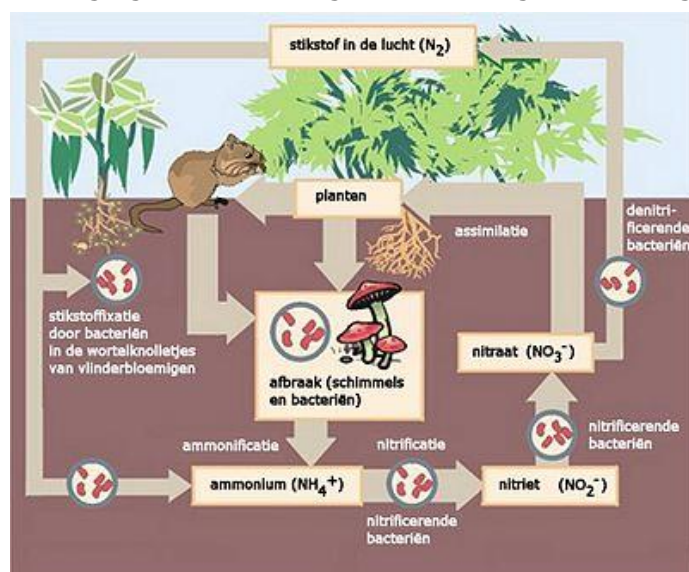
De bodem is voor veel landbouwondernemers letterlijk van levensbelang. Vanuit economie is de bodem een waardevol en duurzaam productiemiddel

Vanuit de veilige voedselproductie gezien is een gezonde, vitale en duurzaam omgang met bodem vanzelfsprekend. De bodem speelt ook een rol in het behalen van maatschappelijke klimaatdoelstellingen.

Verhoging van het organische stofgehalte zorgt voor een betere CO₂ vastlegging.

Verhoging van organisch stofgehalte van de bodem verhoogt ook het waterbergend én het waterleverend vermogen.

Onze voorouders wisten dit al door het gebruik van stalmest en organische resten op arme gronden. De natuur laat het zien bij de bosvorming. De laag humus op de bodem houdt de kringloop van het leven in stand. Zodra de vruchtbare laag verdwijnt, wordt de kringloop doorbroken en krijgen we uitspoeling en verval.

Even een uitstapje naar perioden van extreme wateroverlast.

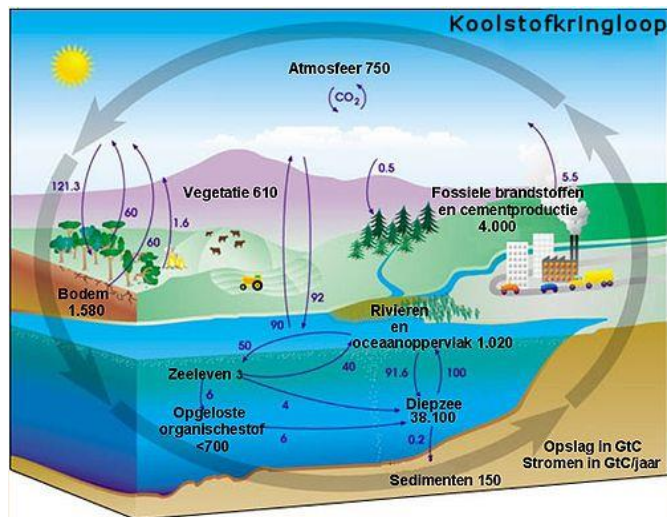
Toenemende verstening van onze leefomgeving maakt dat er qua waterbergend vermogen van het buitengebied meer gevraagd gaat worden. Dit kan de landbouw niet alleen. Wij als ZLTO afdeling Oss Den Bosch vragen aan alle maatschappelijke organisaties in het buitengebied om hun rol hierin op te nemen.

Bij perioden van wateroverlast zal de landbouw vanuit de maatschappelijke verantwoordelijkheid toestaan om veel water in hun productie gebied toe te laten. Ook natuur- en andere terrein beherende organisaties zullen hiertoe stappen dienen te zetten en hun commitment over deze rol hierin uit dienen te spreken. Ons inziens mag ook de natuur indien nodig natte voeten krijgen. Overlast en gevolgen van vervuiling in het buitengebied door inwerking tredende riool overstorten zal daadwerkelijk gecompenseerd dienen te worden.

Voorkomen is echter beter dan genezen. Wij zien dat verstening van de stedelijke omgeving ontmoedigd wordt door zoveel mogelijk openbaar groen, grastegels en bijvoorbeeld kruidenrijke en insectenvriendelijke bermen en dergelijke, binnen het stedelijk gebied toe te passen en te stimuleren.

Vanuit de optiek van de bodem wordt het belang van de term 'bodemwaarde' van belang. Wat houdt bodemwaarde zoals in:

- Economische waarde
- Productiewaarde
- Maatschappelijke waarde
 - CO₂ vastlegging (Carbon Credits) om CO₂ verbruik door maatschappij te compenseren
 - Waterbergend en leverend vermogen (stabilisering gevolgen klimaatverandering)
- Kringloopwaarde

Een kringloop kun je alleen samen maken. Diegenen die onttrekken (direct of indirect) zullen ook weer aan dienen te vullen.

Of, indien zij daar zelf niet voor in de omstandigheden zijn, de mogelijkheden aan anderen die dat wel kunnen bieden. Hiervoor zal een passende vergoeding noodzakelijk zijn.

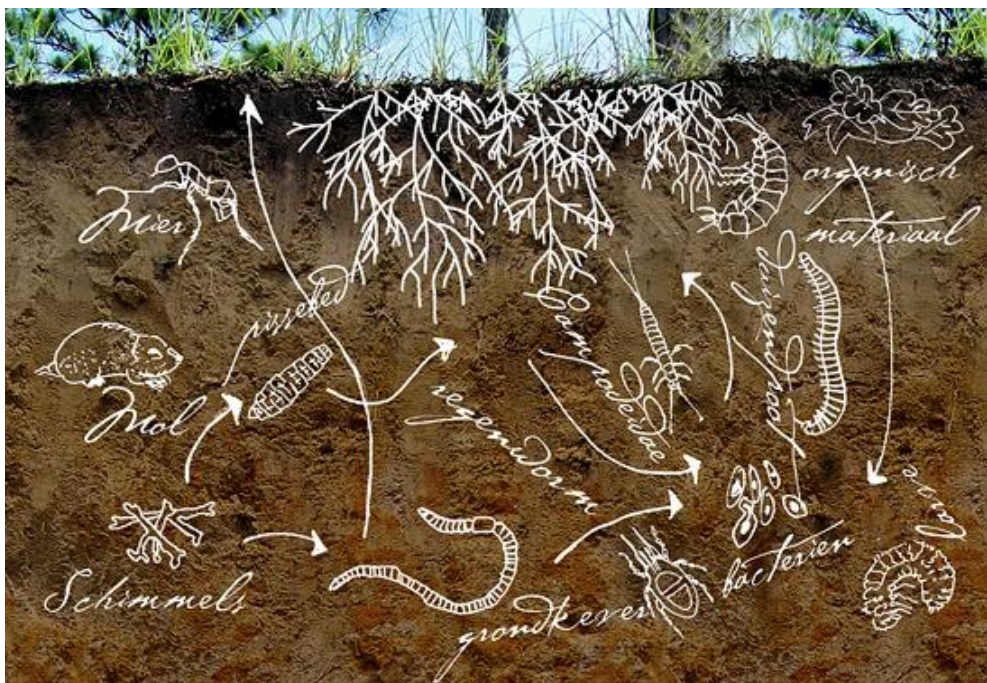
Op dit moment wordt veel dierlijke mest verwerkt tot 2 of 3 productstromen. We zien dat de voor de bodem beste deelstroom (vaste mest met organische stof) na compostering geëxporteerd wordt. De stikstofrijke en voor de bodem verzurende dunne fractie wordt op eigen grond gereden. Wij voorzien in onze afdeling geen toekomst voor mestverwerking. Geschetste maatschappelijke en ruimtelijke ontwikkelingen geven druk

en op en krimp van de veestapel. Dit leidt tot een afname van mestproductie. Gebruik van dierlijke (drijf)mest (mogelijk op maat gemengd) op de bodem komt in balans met de productiewaarde.

Ambities bodem en kringlopen:

- Onze landbouwers zijn de basis van een gezonde vitale bodem;
- Stimuleren we met zijn allen toediening van geschikte organische stof aan de bodem om bodemwaarde te verhogen;
- Neemt de landbouw haar rol door bodemwaarde te stimuleren via bemesting op productiewaarde, toepassing van groenbemesters en gewasrotatie;
- Durven maatschappij én landbouw samen te werken om organische reststromen op eigen bodem terug te brengen (compost, bokashi, snoeihout, bladafval, behandeld GFT) om bodemwaarde te verhogen;
- Wordt de bodem meer en meer een buffer voor wateroverschotten & tekorten en opslagmedium voor CO₂ om maatschappelijke vraagstukken mee op te lossen;
- Worden openbare terreinen, plantsoenen, (tussen)bermen en dergelijke waterbergend, bodem-, insecten- en vogelvriendelijk ingericht en wordt stedelijke vergroening gestimuleerd;
- Zal landbouw én maatschappij samen naar doelen gaan werken, waarbij de prijs voor de boerenoplossingen betaald gaat worden door diegenen die deze oplossing nodig hebben.

Graag willen wij met de gemeente Oss aan tafel om onze ambities verder mee uit te werken.

6.4. Energie

We hebben met z'n allen gekozen om naar een andere wijze van energieproductie te gaan. Vermindering van fossiele brandstoffen naar andere wijzen van energieproductie. Er wordt stevig ingezet op 3 -4 alternatieven, waarbij zonne-energie en windenergie de boventoon voeren, gevolgd door mestvergisting en biomassa verbranding. Alle vier gestimuleerd door SDE subsidies vanuit de landelijke overheid.

Wij zijn van mening dat verbranden van biomassa geen duurzame oplossing is. De biomassa is nodig om de kwaliteit van onze bodem verder te verbeteren en de CO₂ op een duurzame wijze in de bodem te verankeren in bodemwaarde.

Over grootschalige mestvergisting valt te discussiëren. Vergisten betekent dat de aanwezige koolstof in het uitgangsmateriaal wordt omgezet in óf groen gas óf elektriciteit.

Het digistaat dat na vergisting overblijft heeft een duidelijk lagere bodemkundige bemestingswaarde dan verse mest. In de gemeente Oss is grootschalige mestvergisting voor onze leden geen echt item. Gelet op onze visie op mestverwerking (zie bodem en kringlopen) verwachten wij dat het verdienmodel onder mestvergisting op middellange tot lange termijn wegvalt.

Veel van onze leden met grote dakoppervlakten hebben hun daken reeds voorzien van zonnepanelen. En zijn daarmee vaak netto energie producerend. We zien dat zonne-energie op kleinere daken niet door enige subsidie gestimuleerd wordt.

In 2018 en 2019 zijn wij als lokale ZLTO afdeling initiatiefnemer geweest van een grootschalig zonne-energieproject. Doel was om samen met de gemeente Oss, de Osse industrie & MKB én de Osse landbouw middels een grootschalige SDE subsidie veel daken (die los niet onder de SDE voorwaarden zouden vallen) te voorzien van zonnepanelen. Samen zonnepanelen op daken leggen, de kosten en rendementen verdelen om gezamenlijk aan de maatschappelijk gewenste inspanningen te voldoen.

Als ervaringsdeskundige is Bureau Econetic gevraagd om te ondersteunen. Als verbinder en simulant deden we beroep op de gemeente Oss. Helaas schoot de gemeente in de

ambtelijke reflex, durfde het niet aan lef en durf te laten zien en legde uiteindelijk de bal terug bij initiatiefnemers, waarna het project helaas geen doorgang meer kon vinden.

Wij zijn absoluut geen voorstander van zonnevelden op landbouwkundig goed bruikbare gronden. Ons devies is om eerste onbenutte daken te gebruiken, daarna maatschappelijke terreinen (overdekte parkeervelden, geluidsschermen), daarna natuurterreinen (zonnevelden langs de Maasoevers) daarna pas landbouwkundig niet bruikbare gronden.

De gemeente Oss heeft samen met de gemeente Den Bosch het project duurzame polder geïnitieerd. Met als doel om met windenergie in de polder aan de westzijde van de stad Oss in 2050 energieneutraal te zijn. Wij zien plek voor windmolens in de polder, daar waar er ruimte is. Draagvlak met een sociaal karakter is hiervoor echter wel nodig. Een lokale aanpak geniet onze voorkeur omdat dit meer betekenisvol zal zijn zowel in het gebied als voor de omgeving.

Buiten de duurzame polder zouden ook de terrein beherende organisaties waaronder vooral Natuur Monumenten, Brabants Landschap en Waterschap AA en Maas, Brabant Water en de gemeente zelf hun verantwoordelijkheid en bijdrage dienen te leveren aan de energie opgave die de gemeente zichzelf opgelegd heeft.

Een mogelijkheid is het vervangen van de bakenbomen langs de Maasoevers door windmolens. Groene stroom vanuit een groen gebied, vaak op grotere afstand van bewoning.

Daar zouden we met z'n allen trots op kunnen zijn!

Wij zien dat door de keuzes die op landelijk niveau gemaakt worden kansrijke initiatieven én alternatieven voor door de SDE subsidie gestuurde 4 richtingen stranden. Zouden we niet beter minder massaal voor hetzelfde kunnen kiezen om achteraf spijt over ruimtelijke verrommeling te voorkomen?

Ambities energie:

- Alle geschikte daken van (agrarische) bedrijfsgebouwen zijn voorzien van zonnepanelen;
- Staan/licgen er ook zonnepanelen langs geluidswallen, op alle geschikte openbare gebouwen, op alle geschikte daken van gebouwen op industrieterreinen en langs de uitgestrektheid van de Maas;
- Blijft goede landbouwgrond vrij van zonnepanelen;
- Is er gedragen plaats voor windmolens met een lokale aanpak in de poldergebieden;
- Neemt een ieder zijn verantwoordelijkheid voor zijn/haar deel van de gewenste energietransitie;
- Zuinig energie gebruik is onder alle boeren en tuinders gemeengoed geworden.

7. Inzetten op sterke verbindingen

Als rode draad uit het voorgaande kan gesteld worden, dat zowel de agrarische sector als de andere gebiedspartijen die op enig soortige manier betrokken zijn bij het buitengebied, gebaat zijn bij een gezamenlijke aanpak.

De visie van ZLTO afdeling Oss Den Bosch is dat een gezamenlijke inzet met de andere gebiedspartijen nodig is om te komen tot sterke verbindingen.

Hierbij nemen we de drie thema's die door onze leden als belangrijkste aangedragen zijn als uitgangspunt:

- Imago, acceptatie en waardering
- Regelgeving
- Rendement/ Financiële positie

De overheid is een belangrijke partner. Het is noodzakelijk om voor goede verbindingen tussen de agrarische sector en de overheid te blijven zorgen.

Maar er zijn nog veel meer partners in de maatschappij die we nodig hebben om een duurzame toekomst te realiseren.

Goed opgeleid personeel is een vereiste om het duurzame en moderne agrarische bedrijf van de toekomst te kunnen ontwikkelen. Maatschappelijke stages op agrarische bedrijven, ook in onze eigen afdeling, zijn een prima manier om jongeren warm te maken voor de sector.

Het aangaan van nieuwe verbindingen biedt veel kansen voor het ontwikkelen van nieuwe producten en afzetmarkten. Het aangaan van verbindingen tussen producent en marktpartijen moet de agrarische ondernemer de zekerheid bieden dat zijn producten worden afgenomen, ook als de productiekosten hoger zijn dan van buitenlandse producten. Het is ieders verantwoordelijkheid (van producent, verwerker, retail, en vooral consument) om de gewenste duurzamere voedselproductie te laten slagen.

In de toekomst zal het ontwikkelen van nieuwe relaties, ook met partners die niet zo voor de hand liggen, nieuwe mogelijkheden bieden voor agrarische ondernemers om hun bedrijf en producten verder te ontwikkelen.

Oproep

Zeg je Brabant dan denk je: Aanpakken. Brabanders krijgen de dingen voor elkaar en niet alleen op de meest gangbare manier. Ze slaan de handen ineen en ze pakken door. Een sterk netwerk waar ondernemers, onderwijs en overheid elkaar opzoeken. Voor het agrarische bedrijfsleven liggen daar interessante contacten en kansen in agrifood, gezondheid, (klimaat)technologie en toepassing van wetenschap. Als ZLTO Oss-Den Bosch stellen we ons daar graag als betrouwbare partner in op. Wij zijn benieuwd of u zich herkent in onze ambitie, kansen en genoemde uitdagingen. Sluiten deze aan bij uw strategische agenda, op welke speerpunten wilt u met ons aan de slag en welke rol wilt u daarbij innemen? Als we ons gezamenlijk profileren, kunnen we een krachtige stem maken en zorgen voor een vitaal platteland!

Met als doel: een leefbaar en beleefbaar buitengebied behouden en verder ontwikkelen!

Samen werken met gedeelde verantwoordelijkheid aan oplossingen.

8. Bijlage Ontwikkeling aantal agrarische bedrijven

Informatie is landelijk niveau.

